

№ 25–26. – Ст. 131. **10.** Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради Україна. – 1962. – № 2. – Ст. 15. – Із змінами і доповненнями.

Надійшла до редакції 22.08.2011

Определены общие подходы производства судебно-товароведческих экспертиз в гражданском и уголовном судопроизводстве, которые позволят получить более качественные заключения экспертов-товароведов и повысят их доказательную базу.

The general approaches of providing the judicial-merchandizing expertises in civil and criminal legal proceedings are defined that will allow to obtain more qualitative conclusions of the experts-commodities and will increase the evidence base.

УДК 343.98(477)

Р. Л. Степанюк

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ В БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Запропоновано криміналістичну класифікацію осіб, що вчиняють злочини в бюджетній сфері України. Зокрема, за ознаками професійного становища виділено осіб, уповноважених на розпорядження бюджетними коштами, іншим державним або комунальним майном, і підприємців. Залежно від мотивів злочинної поведінки виокремлено корисливих і непрофесійних злочинців, а також їх окремі типи (розкрадачі, хабарники, шахраї тощо).

Захист бюджетних коштів від протиправних посягань знаходиться серед пріоритетів роботи правоохоронних органів України. Тому розроблення ефективних науково-обґрунтованих рекомендацій щодо розслідування злочинів, що вчиняються в бюджетній сфері, є важливим науковим завданням. У криміналістичних характеристиках окремих видів і груп злочинів значне місце займають відомості про типові ознаки особи злочинця.

В останній період вчені розглядали кримінально-правові ознаки суб'єктів окремих видів злочинів проти бюджетної системи (П. П. Андрушко, Н. О. Гуророва, О. О. Дудоров, В. О. Навроцький та ін.), кримінологічні аспекти особи злочинця (Ю. М. Демидов, А. В. Макаров, В. О. Руфанова та ін.). Водночас у криміналістичних дослідженнях дані про осіб, котрі вчиняють злочини зазначеного різновиду, практично не наводились, що знижує якість і практичну значущість відповідних рекомендацій.

Дослідження досить широкої групи суб'єктів можливе за умови їх класифікації на підставі найбільш характерних особливостей, що притаманні особі «бюджетного» злочинця як елементу криміналістичної характеристики злочинів, що є метою даної статті.

© Степанюк Р. Л., 2011

Злочини, які ми відносимо до числа вчинених у бюджетній сфері України, у більшості характеризуються спеціальним суб'єктом або обмеженим колом можливих суб'єктів: а) керівники підприємства, установи, організації (ст. 175 КК України); б) особи, яким ввірене або у віданні яких знаходиться майно, службові особи (ст. 191 КК України); в) засновники юридичної особи (ст. 205 КК України); г) службові особи (ст. 210, 211, 364–368 КК України); ґ) власники, засновники, службові особи суб'єкта господарської діяльності, особи, що займаються підприємницькою діяльністю (ст. 218–222 КК України); д) фізичні особи – покупці об'єктів приватизації, службові особи, засновники, власники юридичної особи – покупця об'єктів приватизації, службові особи органів приватизації (ст. 233 КК України).

У науці кримінального права та правозастосовній практиці досить чітко визначено загальні ознаки службової особи, засновника, власника суб'єкта господарської діяльності тощо. Однак при цьому ознаки суб'єкта розглядаються відповідно до певних складів злочину, що в більшості випадків звужує коло осіб тими, які можуть бути суб'єктом того чи іншого злочину. Тому, на нашу думку, не можна цілком погодитись зі спробами екстраполювати ознаки і класифікацію суб'єктів злочинних порушень бюджетного законодавства (ст. 210 і 211 КК України) на всіх суб'єктів злочинів, що вчиняються в бюджетній сфері України [1, с. 45–50]. Слід відзначити, що такі поняття, як «розпорядник бюджетних коштів» і «держжувач бюджетних коштів», мають досить чітке законодавче визначення і поширюються не на всю бюджетну сферу, а тільки на безпосередні бюджетні правовідносини. У свою чергу, коло осіб, що вчиняють розглянуті злочини, є більш широким і, крім керівників підприємств, установ, організацій, включає інших службових, матеріально-відповідальних осіб, громадян-підприємців.

З нашої точки зору, ознака суб'єкта є необхідною для диференціації злочинів, що вчиняються в бюджетній сфері України. Це не будь-яка особа, а тільки та, яка уповноважена або причетна до діяльності, пов'язаної з формуванням, розподілом і використанням бюджетних коштів, розпорядженням державним і комунальним майном, господарської діяльності, пов'язаної з одержанням бюджетних коштів.

Численні кримінально-правові, кримінологічні і криміналістичні дослідження особи «економічного» злочинця містять характеристики суб'єктів з точки зору їхніх професійних функцій, морально-психологічних якостей, соціально-демографічних даних.

Ознаки осіб, що вчиняють злочини в бюджетній сфері, досить ґрунтовно дослідила В. М. Руфанова. За даними автора, такі злочини частіше вчиняють чоловіки (70 %), особи у віці

40–50 років (62,7 %), з вищою освітою (понад 90 %), жителі невеликих міст і селищ міського типу. Це лише особи, котрі безпосередньо мають доступ до бюджетних коштів, можливість розпоряджатись ними (у більшості керівники державних або приватних підприємств), стаж роботи яких не перевищує 5 років. Більшість злочинів (86,9%) вчинено умисно, з них 70% з корисливих мотивів. Серед соціально-психологічних якостей правопорушників учена виділила розвинутий інтелект, психологічну установку на використання свого службового становища в протизаконних цілях, готовність проігнорувати закон та норми моралі, пожертвувати професійною честю заради матеріальної або іншої вигоди, впевненість у владі грошей, переконаність у доцільності вирішення життєвих питань незаконним способом, визнання такого способу найбільш оптимальним тощо [1, с. 38–42].

На нашу думку, соціально-демографічні та морально-психологічні ознаки осіб, котрі вчиняють злочини в бюджетній сфері, необхідно розглядати з обов'язковим урахуванням мотивів злочинної поведінки. Особисті якості корисливих злочинців певним чином відрізняються від якостей інших осіб. Дійсно, більша частина посягань на бюджетні кошти, держане і комунальне майно мають корисливе спрямування. Водночас у деяких випадках винні особи діють з інших мотивів, зокрема, неправильно розуміючи інтереси установи. В умовах кризових явищ в економіці, хронічного недофінансування бюджетних установ окремі діяння, які формально є злочинними, вчиняються з метою запобігти можливим негативним моментам. Наприклад, неодноразово мали місце випадки нецільового використання бюджетних коштів для здійснення не передбачених кошторисами видатків на забезпечення вимог протипожежної безпеки, запобігання руйнуванню об'єктів, виплату заробітної плати і т. п. У такому разі винним особам не були притаманні яскраво виражена корислива орієнтація особистості, а відступ від встановлених правил певним чином був зумовлений турботою про інтереси очолюваного підприємства.

Отже, нагальною вбачається потреба в побудові класифікації осіб, що вчиняють злочини в бюджетній сфері України.

Як слушно зауважив Г. А. Матусовський, криміналістична класифікація осіб, які вчиняють економічні злочини, пов'язана із подібними класифікаціями в науках кримінального права і кримінології, однак не співпадає з ними, оскільки має за мету виділити схожі (співпадаючі) та відмінні ознаки дослідженого контингенту осіб, розподілити їх на відповідні типи (інші впроваджені множини) за характером і особливостями утворюваних ознак (слідів) злочину. Інформація про типи злочинців, їхні

особистісні характеристики, методика встановлення цих даних у процесі розслідування є важливими для з'ясування механізму, способу злочину, виявлення осіб, причетних до нього, та їхньої ролі в цьому злочинному діянні [2, с. 63]. Автор пропонує дві основних групи суб'єктів економічних злочинів, характеристики яких суттєво відрізняються: а) осіб, котрі беруть участь в економічній діяльності, її регулюванні; б) осіб, що посягають на економічні відносини шляхом порушення правових норм, що встановлюють монополію держави на виготовлення певних предметів (без участі в економічній діяльності) [2, с. 67].

Особи, що вчиняють злочини в бюджетній сфері України, відносяться до першої класифікаційної категорії. Водночас участь у «внутрішній» діяльності, що безпосередньо пов'язана із формуванням, розподілом, використанням бюджетних коштів, розпорядженням іншим державним і комунальним майном, суттєво відрізняється від «зовнішньої» діяльності, спрямованої на одержання бюджетних коштів та іншого майна із використанням легальних механізмів господарювання.

Таким чином, на нашу думку, можна виділити дві групи суб'єктів. До першої необхідно віднести осіб, які безпосередньо беруть участь у формуванні, розподілі та використанні бюджетних коштів, а до другої – осіб, котрі посягають на бюджетні кошти, інше державне і комунальне майно «ззовні», використовуючи механізми господарської діяльності. Суб'єкти першої групи можна умовно назвати уповноваженими особами, а другої – підприємцями. На практиці нерідко мають місце факти співучасті, однак у всіх випадках один суб'єкт (група осіб) виступає ініціатором, використовуючи інших для допомоги у вчиненні злочинів. Наприклад, службові особи бюджетних установ з метою привласнення майна вступають у змову з підприємцями для використання підприємств останніх у механізмі злочину. Або, навпаки, підприємці з метою незаконного вилучення бюджетних коштів налагоджують корумповані зв'язки з уповноваженими особами.

Запропонований розподіл здійснено залежно від категорії осіб, що є ініціаторами, організаторами, основними учасниками злочинів, вчинених у бюджетній сфері.

Уповноваженими особами, зокрема, є: а) службові особи органів державної влади; б) службові особи органів місцевого самоврядування; в) службові особи Фонду державного майна України, його регіональних відділень; г) службові та матеріально-відповідальні особи бюджетних організацій; ґ) службові та матеріально-відповідальні особи державних і комунальних підприємств. Даний тип об'єднує риси економічного та службового злочинця. Його дії (бездіяльність) завжди пов'язані з ігноруван-

ням, порушенням своїх обов'язків, службових функцій, відступом від нормативної регламентації професійної діяльності. Це свідчить або про умисне порушення правил, або про зневажливе ставлення до роботи, низьку кваліфікацію. У першому випадку можна вести мову про корисливий тип злочинця, а в другому про непрофесійний.

Безумовно, найбільш небезпечними є корисливі злочинці. Вони характеризуються гіпертрофованою корисливою орієнтацією особистості, розглядають свою посаду в основному з точки зору можливості збагачення за рахунок державного (комунального) майна. Для вчинюваних ними злочинів є характерним застосування складних прийомів і операцій підготовки і приховування вчиненого, залучення до злочинної діяльності співучасників, розроблення і вдосконалення певних злочинних схем заволодіння бюджетними коштами тощо. Корисливих злочинців із числа уповноважених осіб можна умовно поділити на такі типи: а) розкрадачі державного (комунального) майна (особи, котрі заволодівають бюджетними коштами та іншим майном різними способами); б) хабарники (службові особи, котрі беруть хабарі з постачальників товарів і послуг, що придбаваються за бюджетні кошти, за незаконне відчуження державного майна тощо); в) нігілісти (службові особи, котрі свідомо нехтують правилами розпорядження бюджетними коштами заради службового комфорту, інших інтересів); г) кар'єристи (службові особи, котрі порушують правила використання бюджетних коштів, намагаючись догодити вищестоящому керівництву).

У свою чергу, непрофесійний (халатний) тип злочинців характеризується недостатністю рівня професійної підготовки, невмінням виважено діяти в скрутній ситуації. Ці особи частіше вчиняють злочини з необережності, шляхом бездіяльності. Для них не є характерними співучасть, ретельна підготовка і приховування вчиненого.

До числа підприємців, котрі можуть вчиняти злочини в бюджетній сфері України, доцільно відносити власників, засновників, службових осіб суб'єктів господарської діяльності – одержувачів бюджетних коштів, а також власників, засновників, службових осіб інших суб'єктів господарської діяльності та громадян-підприємців. Вони посягають на бюджетні кошти, використовуючи механізми господарської діяльності, як правило, шляхом шахрайства. Тому їхні особистісні риси найбільш відповідають типу злочинця-шахрая. Зазначені особи завжди діють з корисливих мотивів. Хоча в одних випадках вони намагаються одержати особисту вигоду, а в інших – вирішити господарські проблеми підприємства. Однак на відміну від

функцій уповноважених осіб, їхні підприємства не фінансуються з бюджетів. Тому вбачається, що вирішення внутрішніх проблем суб'єкта підприємницької діяльності за рахунок бюджетних коштів завжди містить елементи користі.

Підсумовуючи викладене, відзначимо, що класифікація осіб, котрі вчиняють злочини в бюджетній сфері України, побудована з урахуванням їхнього професійного (службового) становища, що дає можливість доступу до державного або комунального майна, а також мотивів злочинної поведінки. Наведена типізація «бюджетних» злочинців може бути використана при подальших дослідженнях їхніх морально-психологічних, соціально-демографічних ознак як елементів відповідних криміналістичних характеристик злочинів.

Список літератури: 1. Запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : наук.-практ. посіб. / [В. В. Кулаков, В. В. Лень, С. С. Мірошніченко та ін.] – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2011. – 289 с. 2. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г. А. Матусовский. – Харьков : Консум, 1999. – 480 с.

Надійшла до редколегії 30.06.2011

Предложена криминалистическая классификация лиц, совершающих преступления в бюджетной сфере Украины. В частности, по признакам профессионального положения выделены лица, уполномоченные на распоряжение бюджетными средствами, другим государственным или коммунальным имуществом, и предприниматели. В зависимости от мотивов преступного поведения отграничены корыстные и непрофессиональные преступники, а также их отдельные типы (расхитители, взяточники, мошенники и т. д.).

The criminalistics classification of persons, who committing crimes in the budgetary sphere of Ukraine, is offered. In particular, on the signs of professional position persons, who have right on disposing of budgetary money, other state or communal property, and businessmen are selected. Depending on reasons of criminal behaviour professional and amateur criminals, and also their separate types, such as plunderers, grafters, swindlers etc. are delimited.

УДК 343.101

С. Д. Цедік

ВИДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

Розглянуто та проаналізовано види кримінального переслідування, які пропонуються у проектах Кримінально-процесуального кодексу України.

На сьогодні існує два основних проекти нового Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України), в яких законодавчо закріплено термін «кримінальне переслідування».

© Цедік С. Д., 2011